Anca Elena DAVID

Ortografia limbii române literare în dezbaterea periodicelor transilvane

Publicaţiile transilvane din secolul al XIX-lea au consemnat şi tratat pe larg, pe lângă alte subiecte fierbinţi ale timpului, şi controversata problemă a *ortografiei limbii române cu litere latine*. Tema supusă discuţiei a devenit, cu precădere în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, obiectul unor polemici virulente între lingviştii şi personalităţile vremii.

Adoptarea alfabetului latin a generat profunde fluctuaţii şi confuzii în scrierea limbii române, determinate de redarea semnelor specifice limbii române, pentru care nu se găseau corespondente grafice în alfabetul latin. Stabilirea de soluţii, trasarea de norme pentru redarea sunetelor respective, va genera o fracţionare între ortografişti, şi chiar a etimologiştilor între ei, ale căror consecinţe imediate se concretizau prin haosul ce domnea în scrierea limbii române.

În condiţiile enunţate, presa vremii era chemată să participe şi să înregistreze toate luările de poziţii, atitudinile şi opiniile adoptate de cei competenţi în domeniu.

Aria lingvistică în materie de ortografie din revista *Foaie pentru minte, inimă şi literatură* se caracterizează prin existenţa a două perioade distincte. Prima, cuprinsă între1838-1848, se individualizează prin poziţia moderată pe care şi-o însuşesc autorii materialelor de limbă: T. Cipariu[1], V. Popp, I. Maiorescu[2], I. Rusu, P. Vasici, N. Maniu, Tincu Velia, A. Pumnul[3]. După anul revoluţionar 1848, însă, noul redactor, Iacob Mureşianu se declară pentru o latinizare cât mai radicală, îmbrăţişând opinia generală a Transilvaniei. Singura publicaţie transilvăneană care se va opune ideilor vehiculate de suplimentul literar braşovean, este *Telegraful român* (1853). Publicaţia oficială a Mitropoliei Ortodoxe a Ardealului va publica, în 1855, normele ortografice după care se va conduce gazeta[4]. Prin atitudinea pe care o adoptă în chestiunile de ortografie, *Telegraful român* anticipă şi se alătură, ulterior, fără rezerve, poziţiei *României literare* (1855)[5]. În această perioadă, divergenţele dintre fonetişti şi etimologişti iau amploare[6]. Din gruparea latinistă a *Foii pentru minte, inimă şi literatură* mai fac parte, alături de Timotei Cipariu, G. Munteanu, L. V. Pop, S. Mangiuga, dr. Ath. Şandor.

Dizertaţia dr. Vasilie Popp, *Corespondenţii între doi ardeleni*[7], şi schimbul de idei pe marginea observaţiilor şi sugestiilor cărturarului privitoare la ortografie constituie – în istoria filologiei româneşti – primul moment marcant în conflictul dintre fonetism şi etimologism[8].

Încă din primul număr al revistei, dr. Popp condamnă ortografia greoaie a lui Maior şi elogiază ortografia lui Clain şi a lui Şincai. În plus, atrage atenţia autorilor şi aderenţilor ortografiei etimologice că „semnele sau literele trebuie să se aplece după tonurile limbii şi nu acestea după acelea" şi propune un sistem ortografic cu litere latine[9], bazat pe principiul fonetic. Proiectul său ortografic va genera, însă, vii discuţii atât în Ardeal, cât şi în Principate. Cei care comentează afirmaţiile lui Popp sunt I. Heliade-Rădulescu, T. Cipariu, Gh. Bariţ, C. Negruzzi şi Ion Maiorescu. Primul îi reproşează lui Popp faptul că menţinerea semnelor chirilice pentru sunetele *ă* şi *î* ar fi făcut imposibilă aplicarea principiului etimologic în ortografia limbii române[10].

Comparativ cu principiul fonetic propus, în 1788, de Molnar, Cipariu[11] consideră că ortografia lui Popp e inferioară din mai multe considerente. Dacă prin „ţesătură" Popp înţelege *formele* limbii, Cipariu arată că numai *formele*, îndeosebi, *declinarea şi conjugarea*, probează marea asemănare dintre limba română şi cea latină[12]. Declarându-se de acord cu aplicarea principiului fonetic în ortografia cu litere latine, Cipariu relevă contradicţia dintre sistemul propus de Popp şi acest principiu. Cipariu nu găseşte justificarea unor *grupuri de litere,* folosite de Popp, pentru notarea anumitor sunete. De asemenea, nu i se pare potrivit ca *e* (simplu) să aibă o valoare fonetică, iar *é* (sau cu punct deasupra) o altă valoare, şi nici ca sunetul *ţ* să fie notat prin *z* ca la italieni, iar pentru sunetul *z* să se folosească litera chirilică З[13].

Atât Gh. Bariţ, cât şi C. Negruzzi şi I. Maiorescu dezaprobă menţinerea literelor chirilice în detrimentul celor latine[14]. Dar Ion Maiorescu susţine că „dintre toţi românii noştri cari au scris asupra ortografiei, după judecata mea, n-a vorbit nici unul aşa de sănătos şi de înţelepţeşte ca D. Popp[15]. Totuşi, nici el nu este mulţumit cu aplicarea pe care a făcut-o Popp principiilor teoretice atât de juste: „Cât de preţios ar fi

BDD-A22744 © 2008 Centrul Cultural Interetnic Transilvania
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:55:17 UTC)

rămas acel articol, constată Maiorescu –, dacă, după cum aşteptam eu, D. Popp", după acel nemincinos cuvânt al naturii: *câte sunete atâtea semne*, ar fi făcut şi aplicarea întocmai. Asta e cea mai mare vină care i se poate arunca"[16].

În ciuda criticilor aduse cărturarului Vasilie Popp, acesta poate fi considerat, pe deplin, precursor al lui Alecu Russo şi, chiar, al lui Al. Lambrior[17], prin blamarea exagerărilor latiniste şi prin modalitatea în care a încercat să soluţioneze în spirit românesc problema aplicării principiului fonetic în scrierea limbii române cu litere latine[18].

În concepţia lui Bariţ, ortografia reprezenta o convenţie, iar desăvârşirea ei – o chestiune de timp. Până la adoptarea unei norme ortografice cu caracter general, orice ortografie prezenta un caracter de provizorat[19]. Iniţiator în Transilvania al discuţiilor publice despre limbă, el nu intervine, ca redactor, în ortografia colaboratorilor *Foii*, acordând acestora libertatea de a-şi exprima nestingheriţi opiniile.

Concepţia ortografică a lui Timotei Cipariu e prezentată, cu generozitate, în cele două publicaţii ale sale: *Organul luminării* (1847–1848) şi *Archivul de filologie şi istorie* (1867–1872). Dacă, până la 1848, lingvistul propune o scriere bazată pe principiul fonetic[20], punând semnul egalităţii între limbă şi dialect[21], în perioada imediat următoare, se orientează către ortografia etimologică, subordonând dialectul, limbii[22]. Convingerea sa, publicată în *Organul luminării*, conform căreia, scrierea nu se poate orienta după pronunţarea fiecăruia, din pricina lipsei vreunui dialect, diferă de cea prezentată ulterior în *Archivul*. Cipariu menţionează, în paginile noii reviste, că existenţa variaţiilor în vorbirea românească, din diverse regiuni, impune formarea unei ortografii pe baza proclamării unui dialect drept limbă românească, subliniind, în acest fel, unitatea limbii[23]. Deşi a avut o existenţă relativ scurtă, întâiul periodic românesc destinat studiilor de lingvistică, *Archivul pentru filologia şi istoria*, oferă un bogat material privitor la ortografia etimologistă[24].

Ulterior expunerii celor două principii ortografice care îşi disputau întâietatea, articolele din prima revista pedagogică, *Amicul şcoalei,* au urmărit, în primul rând, cultivarea, în rândurile cititorilor, a ataşamentului pentru norma fonetică[25]. În coloanele ei, adepţii viziunii etimologice, T. Cipariu[26], G. I. Munteanu[27], Ath. Marienescu[28], N. Mihălţianu se duelează cu susţinătorii opticii fonetice: I. R. Sbiera[29], Al. Papiu Ilarian[30], V. Roman[31], N. N[32]. (neidentificat).

În ciuda tuturor divergenţelor, toţi intelectualii epocii reclamă, în mod imperios, înfiinţarea unei societăţi academice, singura în măsură să aplaneze disensiunile. Revista *Familia,* prin reprezentantul ei cel mai autorizat, Iosif Vulcan, aprecia drept anacronică şi nepractică ortografia academică, fidelă etimologismului, catalogând-o o „calamitate" pentru limba şi literatura naţională[33]. Cu toate că, la începutul existenţei sale, revista budapestană va cocheta cu principiile latiniste, în cele din urmă, va milita pentru îmbinarea celor două concepţii ortografice. Antifonetist declarat, pe de o parte, şi critic nemilos al neajunsurilor sistemului etimologic, pe de altă parte, I. Puşcariu întrevede, ca o soluţie de compromis, drumul de mijloc. În articolul *Să duplecăm au ba consunătoarele româneşti?*[34], Gr. Silaşi se pronunţă pentru păstrarea „neduplicată" a consoanelor, invocând raţiuni psihologice şi lingvistico-istorice, specifice limbii noastre. O dată cu introducerea în 1881 a ortografiei fonetice, redactorul *Familiei* va împărtăşi opiniile lui Titu Maiorescu, lansând săgeţi veninoase împotriva elucubraţiilor latiniştilor[35]. În plus, publicaţia orădeană tipăreşte şi dezbate proiectele ortografice ale Societăţii Academice, din 1878, 1880, 1894, 1904, însuşindu-le în coloanele ei ori de ori forul academic îi solicită acest lucru. Revista îşi rezervă, totuşi, dreptul de a face unele concesii etimologismului, în special, întrebuinţării semnelor pentru marcarea accentului[36].

La rândul ei, revista *Transilvania*, organul celei mai importante instituţii culturale a românilor transilvăneni, *Astra*, tratează, pe larg, chestiunea ortografiei. Cu toate că preţuia limba poporului, redactorul ei, Gh. Bariţ, n-a reuşit să modifice substanţial concepţiile latiniştilor, păstrând ortografia greoaie, latinizantă până în 1889, an în care părăseşte conducerea publicaţiei[37]. Mai mult, *Transilvania* a sprijinit dicţionarul latinizant al Societăţii Academice Române, elaborat de A. T. Lauriam şi I. C. Massim, între anii 1871-1876. Însă, după 1900, unificarea ortografiei pe baze fonetice constituie preocuparea principală a revistei, reforma ortografică din 1904 fiind primită cu însufleţire de intelectualii ardeleni[38].

Polemicile virulente dintre fonetişti şi etimologişti, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, sunt oglindite în nuvela, intitulată sugestiv, *Amor şi ortografie*, semnată de Iosif Popescu şi găzduită de revista *Albina Carpaţilor*[39]. Astfel, generaţia veche de intelectuali ardeleni este încă etimologizantă, iar tineretul se manifestă ca adept al scrierii fonetice. În consecinţă, doi tineri nu se pot căsători un timp, deoarece viitorul socru nu admite fonetismul candidatului la mâna fiicei sale. Discuţiile ilustrează, în esenţă, starea de spirit din epoca respectivă[40].

Publicaţia transilvană care s-a plasat încă de la apariţie pe poziţiile fonetismului şi a combătut şi argumentat, cu vehemenţă, etimologismul, a fost *Tribuna* din Sibiu. În accepţiunea lui I. Breazu, „dezrobirea de etimologism şi nefastele influenţe străine este cel mai mare merit literar al ziarului"[41]. Ortografiei etimologice i se impută caracterul ei complicat, nepractic. Conform aserţiunilor lui Slavici, efortul susţinut pentru introducerea ortografiei fonetice reprezintă „prima noastră faptă îndrăzneaţă". Toate sugestiile şi propunerile publicate aveau drept scop garantarea, pe de o parte, a unei vorbiri şi a unei

BDD-A22744 © 2008 Centrul Cultural Interetnic Transilvania
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:55:17 UTC)

scrieri corecte şi realizarea unei limbi literare unitare, pe de altă parte.

La data apariţiei *Tribunei* de la Arad, marile dispute filologice între ciparieni şi maiorescieni apuseseră. Noile realităţi social-culturale împinseseră pe primul plan probleme filologice, între care: stabilirea unor norme ortografice comune tuturor românilor de dincolo şi de dincoace de Carpaţi, în vederea unificării limbii literare. Articolele de limbă din *Tribuna poporului* vizează măsurile pe care presa ar trebui să le ia în virtutea eliminării deosebirilor dintre sistemele ortografice ale celor două provincii. Colaboratorii ziarului pledează pentru folosirea normelor ortografice propuse Academiei de Titu Maiorescu[42].

Articularea şi conturarea problematicii ortografiei limbii române literare, în secolul al XIX-lea, de publicistica vremii, reflectă contribuţia majoră şi incontestabilă a principalelor reviste transilvănene în clarificarea celui mai dezbătut şi controversat compartiment al limbii.

Note:

1. Se declară pentru utilizarea principiului fonetic.
2. Filologul specialist al revistei se distinge prin întrebuinţarea unei aparaturi ştiinţifice consistente.
3. În expunerea sistemului său ortografic, autorul a plecat de la Tentamen-ul lui Treboniu Laurian, acordând o replică teoretică etimologismului (de la care purcede), accentuând caracterul *individual* al limbii române, independentă de latină.
4. Redacţia admite atât terminaţiile în *ciune,* cât şi pe cele în *ţiune*, atât fonetismele în *pt*, cât şi pe cele în *ct*, precizând că timpul va aduce soluţia potrivită. Un pas înainte se face în privinţa duplicării consoanelor şi în privinţa eliminării lui *u*. Totuşi, în ambele cazuri, redacţia admite unele excepţii. Majoritatea soluţiilor practice indicate de gazeta sibiană sunt însă confirmate de evoluţia ulterioară a limbii. Astfel, *Telegraful român* optează pentru scrierea fonetică *jumătate* şi nu *ziumătate*; *mijloc* şi nu *mizlocul*; *aceasta, meargă* şi nu *acesta*, *merga*; *profesor, actor*, şi nu *profesore, actore* etc.
5. Gabriel Ţepelea, *Problema unităţii limbii literare în discuţia periodicelor transilvane din preajma Unirii (1855)*, în *Studiu de istorie şi limbă literară*, Bucureşti, Editura Minerva, 1970, p. 144.
6. *Foaie pentru minte, inimă şi literatură* reproduce criteriile lui Alecsandri, însă cu adnotări dezaprobatoare ale redacţiei. *Ciune şi u,* XVIII, 1855, nr. 17, p. 90-92.
7. Apărută în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, nr. 6 şi 7, din februarie, 1938
8. N.A. Ursu, *Părerile doctorului Vasilie Popp asupra ortografiei româneşti cu litere latine*, în *Studiul şi cercetări ştiinţifice*, Filologie, Iaşi, VII, 1956, fasc.2, p. 48.
9. Deşi este convins că literele chirilice corespund mai bine sistemului fonetic al limbii române, Popp nu recomandă menţinerea lor.
10. Heliade e adeptul ideii că la baza unei ortografii raţionale trebuie să se situeze atât principiul fonetic, cât şi cel etimologic.
11. În *Reflexii asupra ortografiei domnului P.,* în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, numărul 2, 3 şi 4, din iulie. 1838.
12. N.A. Ursu, *op. cit.*, p.45.
13. *Ibidem*, p.46.
14. În *Foaie literară*, nr. 10, din 3 septembrie, 1838, nr. 22, din 26 noiembrie, 1838 şi nr. 24, din 10 decembrie, 1838.
15. În *Foaie literară*, nr. 24 din 10 decembrie, 1838, p.189.
16. *Ibidem.*
17. N. A. Ursu, *op., cit.*, p. 38.
18. *Ibidem*, p.48.
19. O. Ţepelea, *op. cit.*, p. 136.
20. Aurel Nicolaescu, *Timotei Cipariu şi problema ortografiei limbii române*, în *Limbă şi literatură*, 1, 74, p. 127-130.
21. Viziunea sa ortografică evoluează în funcţie de înţelegerea raportului real dintre limbă şi dialect.
22. Aurel Nicolaescu, *op.cit.*, p. 129.
23. *Ibidem.*
24. D. Macrea, *Studii de istorie a limbii şi a lingvisticii româneşti,* Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1965, p. 84.
25. Victor V. Grecu, *Probleme de limbă în ‹Amicul şcoalei›,* în *Studii de istorie a lingvisticii româneşti,* Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1971, p. 108.
26. Îşi expune sistemul său în seria de articole intitulate *Deprinderi în critica literară,* în care aduce obiecţii afirmaţiilor lui Al. Papiu Ilarian.
27. Adoptă o poziţie mai temperată.
28. Alături de N. Mihălţianu, el se declară pentru realizarea unui compromis între etimologism şi fonetism.
29. În gândirea sa, unificarea limbii prin intermediul ortografiei fonetice se va realiza ca urmare a unei operaţii de selecţie a celor mai concrete şi mai răspândite forme, care echivalează cu formele literare.
30. Cel mai convins şi mai consecvent apărător al fonetismului, Al. Papiu Ilarian dezvăluie imperfecţiunile şi consecinţele sistemului ciparian.
31. Susţine o ortografie cât mai lesne de aplicat, fidelă pronunţării.
32. Este exponentul celui mai viabil sistem fonetic de scriere.
33. Radu Popescu, *Concepţia lingvistică a lui Iosif Vulcan,* în CLL, 2, 1969, p. 48.
34. În *Familia,* XIV,1878, nr. 54, p. 345; nr. 55, p. 354.
35. Radu Popescu, *op. cit.,* p. 49.
36. Al. Crişan, *Familia,* Timişoara, Editura Facla, 1973, p. 167.
37. Tincu Bucur, *Transilvania,* în *Reviste literare româneşti din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea,*Bucureşti, Editura Academiei, 1974, p.44.
38. D. Macrea, *op. cit.,*24.
39. În *Albina Carpaţilor,* din 15 octombrie, 1879-28 februarie, 1880.
40. Gabriel Ţepelea, *op. cit.,* p. 147.
41. I. Breazu, *Studii de literatură română şi comparată,* Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1970, p. 237.
42. Mircea Popa, *Probleme de limbă în Tribuna de la Arad,* în C.L., 17, 1972, nr. 1, p. 153-162.

The article "The literary Romanian spell in the debate of the Transylvanian periodics" is talking about an issue which was also spoken about in the XIX century. The issue was the spell of the Romanian language with latin letters. The theme became more and more important in the second part of the XIX century when the personalities and linguists of the time started a discussion which became virulent. The Transylvanian newspapers and periodics had a important role in the development of the spelling matter of the Romanian language.

BDD-A22744 © 2008 Centrul Cultural Interetnic Transilvania
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:55:17 UTC)